Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.
Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.
Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bijvoorbeeld een (digitale) leeromgeving of een reader in het onderwijs (op grond van artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot Stichting Uitgeversorganisatie voor Onderwijslicenties (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-uvo.nl).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@bua.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Waarom er weinig hoop gloort voor het CDA

door Ronald van Steden De auteur is universitair hoofddocent bestuurswetenschappen aan de Vrije Universiteit Amsterdam en onderzoeker bij Socires.

Afgelopen zomervakantie huurden we een huis nabij een klein, slaperig plaatsje in het midden van Frankrijk. Waar precies doet er weinig toe. Er zijn zoveel van dit soort stadjes en dorpjes in het land. Ik zag waar veel Nederlanders van houden: de charme van rommelige, oude straten en huizen, de Franse slag, het rustige levensritme. Maar ik ervoer tegelijk iets anders. Aangename gevoelens van nostalgie, melancholie zelfs, die het plaatsje bij mij opriepen, zitten akelig dicht tegen een sluipende buikpijn die wordt veroorzaakt door verval, verlies en onbehagen.

Het centrum van het stadje moet ooit levendig en gezellig zijn geweest. Nu zijn veel winkels leeg, staat het hotel (flink afgeprijsd) te koop en bungelt het kapotte uithangbord van de *pharmacie* treurig aan een verroeste beugel. Op posters wordt haast gesmeekt om op openstaande vacatures voor huisarts te solliciteren. Alleen aan de rand bij de *hypermarché* is het druk. Wat daar opvalt: vooral senioren duwen hun karretjes door de eindeloze gangpaden vol producten. Jongere generaties lijken in de minderheid. Rassemblement National (RN) kreeg bij eerdere verkiezingen een derde van alle stemmen.

Opkomst van radicaal-rechts

De huidige opmars van radicaal-rechts in Europa kent vele oorzaken: sociale media en influencers die een repeterende boodschap van niet te vertrouwen ‘woke’ elites en giftige oplossingen van ‘remigratie’ uitzenden, het genie en charisma van populistische leiders, en de werking van nationale kiesstelsels. Dat zal allemaal waar zijn. Toch is er een vruchtbare voedingsbodem nodig die ervoor zorgt dat dergelijke factoren kunnen gedijen. Die voedingsbodem legt Catherine de Vries, hoogleraar politicologie aan de IE-universiteit van Madrid, op overtuigende wijze bloot in haar nieuwste boek *De symfonie van onvrede*. Zij groeide op in Overijssel, waar vanaf eind jaren tachtig de publieke voorzieningen steeds verder afkalfden: het politiebureau ging dicht, de bus reed minder vaak en scholen werden samengevoegd. Haar inmiddels overleden vader verloor tot overmaat van ramp zijn boerenbedrijf, raakte teleurgesteld in overheid en politiek, en switchte van trouwe CDA-aanhanger naar een vaste stem op de PVV.

De Vries’ openhartige familieverhaal, aangevuld met internationale data, raakt een gevoelige snaar die ik

Catherine de Vries
De symfonie van onvrede. De opmars van radicaal-rechts in Europa
Querido Facto | 2026 | 224 pp. | € 21,99 | ISBN 9789025319984

Pepijn Corduwener
Opkomst en neergang van de volkspartijen. Democratie in naoorlogs Europa
Prometheus | 2026 | 264 pp. | € 24,99 | ISBN 9789044660043

ook in Frankrijk hoorde resoneren. Ondersteund door een waslijst aan wetenschappelijke literatuur laat De Vries gelijkende trends zien in Nederland, Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk, Italië en Duitsland. Rijd met de auto in een paar uur naar de Eifel, en je kunt dezelfde aftakeling en leegloop van sommige vakwerkdorpjes aanschouwen. Het is niet eens nodig helemaal naar het oosten af te reizen om de populariteit van de AfD te begrijpen, al is daar de aanwezigheid van deze partij momenteel ontegenzeggelijk het grootst. Volgens het Duitsland Instituut gaat het om meer dan een proteststem. De partij heeft 'de kiezer ook daadwerkelijk iets te bieden'. Politici zijn bekend als 'politieagent, leraar, voetbaltrainer of lid van de vrijwillige brandweer'.[1] In die hoedanigheid zetten zij zich in voor plaatselijke ondernemers, de kinderspeelplaats of de energievoorziening. Met groot electoraal en politiek succes en de belofte van nog strenger asielbeleid.

De Vries schrijft terecht dat haar analyse 'iets raadselachtigs' heeft. Want zeker in Nederland zijn gemeenten over het algemeen helemaal niet vervallen, we behoren tot de rijkste landen van Europa, en onze levensverwachting is hoog. Breedgedragen onlustgevoelens hoeven dus helemaal niet overeen te komen met de feitelijke situatie, die in ons land rooskleuriger is dan al het gesomber doet vermoeden.[2] Waar komt deze discrepantie dan vandaan?

De Vries wijst op vijf vormen van verschraling die publieke voorzieningen hebben getroffen: minder geld (de bibliotheek sluit), grotere afstand (een ziekenhuis is verder weg), minder kwaliteit (wijkagenten zijn amper nog zichtbaar in hun wijk aanwezig), meer drempels (ingewikkelde formulieren en lange wachtrijen) en minder aandacht (professionals hebben geen tijd meer om naar mensen te luisteren). Kort gezegd: de overheid heeft zich langzamerhand uit het dagelijks leven teruggetrokken, waardoor er toenemende onvrede onder de bevolking is ontstaan.

Radicaal-rechtse politici blazen dit gevoel van verlies en verval in Europa op en wijzen vervolgens op 'de elite' en 'de migrant' als grondoorzaken. Zo verandert een terechte zorg over de zichtbare achteruitgang van publieke voorzieningen in een emotionele aanklacht, terwijl beleid gericht op bezuinigingen, efficiëntie en privatisering onverwijld doorgaat. Het beeld van de Franse *hypermarché* die de slager, bakker en groenteboer uit hun winkels drukt, stadscentra desolaat achterlatend, maakt het treurige beeld compleet. Natuurlijk bestaan er politieke, economische, culturele en historische verschillen tussen de landen die De Vries heeft onderzocht. Toch klinkt overal dezelfde valse melodie. Rechts-radicale politici zetten met beloften van herstel verlieservaringen en verhalen over zondebokken naar hun hand. Steeds meer kiezers laten zich door hun boodschap betoveren. Diffuse maatschappelijke onvrede vormt de grondtoon. Sociale media, talkshows en middenpartijen die standpunten overnemen fungeren als versterkers.

Rechts-radicale politici zetten met beloften van herstel verlieservaringen en verhalen over zondebokken naar hun hand

Neergang van volkspartijen

Je kunt het verhaal ook vanaf de andere kant vertellen. Dan is de vraag niet wat de opkomst van radicaal-rechts verklaart, maar wat de neergang van volkspartijen, specifiek de sociaaldemocraten en christendemocraten, veroorzaakt heeft. Pepijn Corduwener, als historicus en universitair hoofddocent verbonden aan de Universiteit Utrecht, stelt deze vraag in zijn *Opkomst en neergang van de volkspartijen*. In Nederland – De Vries doet dat in haar boek ook – gebruiken we meestal de term 'middenpartijen'. Corduwener wijst er echter op dat de liberalen wel een middenpartij zijn, maar geen volkspartij. Sociaal- en christendemocraten, met hun wortels in negentiende-eeuwse massabewegingen, zijn dat wel. Zij begonnen als spreekbuizen van achtergestelde groepen, maar veranderden in verbindende partijen die openstonden voor iedereen en streefden naar politieke en maatschappelijke stabiliteit. Hun missie hield tot eind jaren zestig stand. Daarna kwam volgens Corduwener langzamerhand de klad erin.

Hij onderscheidt drie pilaren waarop volkspartijen steunden. Ten eerste waren zij diepgeworteld in sociale netwerken van kranten, verenigingen en – in het geval van de

christendemocraten – kerken, tot in alle uithoeken van het land. Ten tweede probeerden volkspartijen brede groepen te verenigen, waarmee zij polarisatie tegengingen. En tot slot waren politici en bestuurders bereid om deelbelangen te overstijgen, compromissen te sluiten en regeringsverantwoordelijkheid te dragen. In zijn historische analyses van Nederland en elders komt Corduwener tot conclusies die vergelijkbaar zijn met die van De Vries. Hij wijst op de noodzaak tot financiële hervormingen vanwege de economische crises in de jaren zeventig en tachtig. De verzorgingsstaat dreigde te duur en onbeheersbaar te worden. In hun drang om de overheid 'slanker' te maken, zetten volkspartijen in op hun unieke capaciteit om deze klus te klaren. Zij droegen immers bestuurlijke verantwoordelijkheid. Ondertussen verloren politici echter uit het oog wat ingrijpende bezuinigingen op publieke voorzieningen voor de 'gewone mensen' betekenden. Sociaal- en christendemocraten raakten de aansluiting met de samenleving kwijt, die overigens zelf ook sterk veranderde door processen van secularisering, globalisering en individualisering. Daarnaast gingen partijen zozeer op in het bedrijven van pragmatische politiek dat zij hun ideologische verschillen vergaten, in professionele bestuursbolwerken veranderden en voor de oorspronkelijke achterban onherkenbaar werden. Door heel Europa daalden ledenaantallen en haakten kiezers af. Zo vult Corduwener het boek van De Vries aan. Het klopt dat afbrokkelend vertrouwen in 'het midden' en opkomend radicaal-rechts samenhangen met het verkommeren van publieke voorzieningen, maar er is meer aan de hand. De basis van volkspartijen is ook gaan schuiven door intern beleid en krimpende sociale samenhang.

Corduwener signaleert dat de ontkerkelijking in Nederland niet zonder politieke gevolgen bleef: de populariteit van het CDA daalde navenant. Bovendien neemt lidmaatschap van verenigingen, de maatschappelijke omgeving waarmee volkspartijen nauw verbonden waren, gestaag af. Was in 2012 nog 70 procent lid, in 2024 bleef dit aantal op 62 procent steken. 'De daling is zichtbaar in vrijwel alle bevolkingsgroepen, maar het sterkst bij 25- tot 35-jarigen, mensen met een herkomst buiten Nederland en

Volkspartijen hebben hun eigen stoelpoten afgezaagd

mensen met een lager inkomen', aldus het CBS.[3] Tel hier het losser worden van levensbeschouwelijke affiniteit ('ontzuiling') met volkspartijen bij op, en het is begrijpelijk waarom zij in zwaar weer zijn beland. De verbindingskracht van zowel publieke voorzieningen als maatschappelijke netwerken is geërodeerd, waardoor steunpilaren onder volkspartijen gingen wankelen. Deels hebben zij hun eigen stoelpoten afgezaagd.

Hierbij moet worden opgemerkt dat het afbrokkelen van publieke voorzieningen en het dunner wordende sociale weefsel van verenigingen, clubs, kerken en coöperaties elkaar wederzijds beïnvloeden. In het laatste deel van haar boek betoogt De Vries

dat het krimpende verenigingsleven, het minder stabiele aantal lidmaatschappen en het vrijblijvende karakter van vrijwilligerswerk ervoor hebben gezorgd dat de druk op de overheid is toegenomen. Niet alles kan echter op het bordje van publieke voorzieningen – de politie, de huisarts en de opbouwwerker – worden gelegd. De Vries: 'een nabije overheid vraagt niet om meer geld of centralisme, maar om ruimte voor het middenveld'. Door te snijden in bureaucratie, te zorgen voor stabiele financiering en praktische ondersteuning te bieden aan burgerprojecten, wordt 'collectieve actie' mogelijk gemaakt die 'publieke aanwezigheid' stimuleert, zelfs als de formele overheid minder zichtbaar is.

Publieke voorzieningen, buurtinitiatieven en coöperatieve verbanden zijn investeringen in mensen, tijd, ontmoeting en vertrouwen

En nu?

De kracht van volkspartijen ligt in het politieke en maatschappelijke midden. Maar ja, dat midden is flink naar rechts opgeschoven, getuige alle antimigratieretoriek die daar klinkt. Ook holt het midden uit door politieke versplintering op de flanken. De electorale opleving van het CDA is prettig, maar biedt geen enkele garantie op duurzaam succes. Ik stipte het al even aan: De Vries adviseert volkspartijen te kiezen voor 'een overheid die dichtbij voelt en sterk georganiseerd is: […] efficiëntie gecombineerd met echte nabijheid; digitaal waar het kan, persoonlijk als het moet'. Publieke voorzieningen, buurtinitiatieven en coöperatieve verbanden zijn niet slechts kostenposten, maar ook investeringen in mensen, tijd, ontmoeting en vertrouwen. Zij vormen de ruggengraat van de samenleving en kunnen bijdragen aan 'een herijking van het maatschappelijk verbond'. Fysieke en symbolische nabijheid van 'het publieke' en 'het collectieve' hoort tot het DNA van een weerbare democratie. Dat moet het CDA, in theorie althans, aanspreken.

Het prangende probleem: volkspartijen die decennialang efficiëntie en pragmatisme hebben gepropageerd, een overheid die zich heeft teruggetrokken en een middenveld dat zucht onder achterstallig onderhoud veranderen niet zomaar van koers. Dat zien De Vries en Corduwener, ieder vanuit hun eigen perspectief, scherp in, waarbij vooral de laatste zich pessimistisch toont. Het verval van volkspartijen zit te diep en gaat inmiddels te ver terug. De bliksemsnelle opmars van Pim Fortuyn in 2001 vormt een kantelpunt, maar de teloorgang van sociaal- en christendemocraten heeft zich al vanaf de zeventiger jaren voltrokken en gaat steeds sneller. Een antwoord lijkt niet in zicht. Gaan we een democratie zonder volkspartijen tegemoet? Wordt het democratische systeem daardoor verzwakt? Of ligt in zoeken, twijfelen en experimenteren met nieuwe vormen van politiek bedrijven juist de kracht van diezelfde democratie? In ieder geval vindt Corduwener 'speculeren op een blijvende heropleving van de volkspartijen weinig realistisch'.

De Vries waarschuwt dat meebewegen met radicaal-rechts over de boeg van anti-immigratiepolitiek

onverstandig is. Vooral populistische partijen spinnen hier garen bij, volkspartijen niet. Toch denk ik dat het CDA de zorgen die in de samenleving over migratie leven serieus moet nemen. In een kritische repliek op het boek van De Vries in *De Correspondent* vraagt Jesse Frederik zich af of er onder de uitholling van publieke voorzieningen niet een veel simpelere oorzaak voor de opmars van radicaal-rechts ligt, namelijk oprecht en breed gedeeld ongemak over stijgende migratiecijfers.[4] Binnen onze 'diplomademocratie' bestaan er forse tegenstellingen tussen een progressieve, meestal hoogopgeleide groep, die voor openheid, diversiteit en inclusie is, en een meer conservatieve groep, die 'hun land' wil beschermen. Hoewel redenen voor het laatste twijfelachtig kunnen zijn, is het van groot belang dat beide groepen in gesprek blijven, nu mensen elkaar steeds minder begrijpen.[5] Het CDA heeft de moeilijke opdracht om in gepolariseerde tijden een verbindend verhaal te vertellen.

Met een gemeenschapsfonds wil het CDA de sociale verbinding in de samenleving 'van onderop' versterken.[6] De miljoenen euro's die hiervoor worden vrijgemaakt bieden zeker kansen, maar zo'n fonds oogt ook best abstract en technocratisch. Dan doet de AfD het slimmer, door vooral te focussen op wat AfD'ers lokaal aan tastbare dingen doen: problemen oplossen, een buurtfeest organiseren. Mensen aan je binden betekent concreet leveren, niet te lang vergaderen. Populistische politici hebben goed begrepen dat oog hebben voor zoiets alledaags als nabijheid, aandacht, waardigheid, hun brede steun onder de bevolking oplevert. De Vries en Corduwener leren dat het vijf voor twaalf is voor volkspartijen als het CDA, tenzij zij de band met de burger weten te herstellen. Of is het inmiddels al te laat?

Het is vijf voor twaalf voor volkspartijen als het CDA

1 Marja Verburg en Wiebke Pittlik, 'Waarom Oost-Duitsland massaal AfD stemt', website Duitsland Instituut, 27 februari 2025. Zie https://duitslandinstituut.nl/artikel/62502/waarom-oost-duitsland-massaal-afd-stemt

2 Zie ook: Ronald van Steden, 'We hebben het goed, maar voelen ons slecht', *Christen Democratische Verkenningen* 46 (2026), nr. 1, pp. 128-132.

3 Daniëlle Groffen en Moniek Coumans, 'Ontwikkelingen in het verenigingsleven', *Statistische Trends*, 11 december 2025. Zie www.cbs.nl/nl-nl/longread/statistische-trends/2025/ontwikkelingen-in-het-verenigingsleven

4 Jesse Frederik, 'Vreemd maar waar: de meest plausibele verklaring voor de opkomst van radicaal-rechts is ook de minst populaire', *De Correspondent*, 21 mei 2026. Zie https://decorrespondent.nl/16937/vreemd-maar-waar-de-meest-plausibele-verklaring-voor-de-opkomst-van-radicaal-rechts-is-ook-de-minst-populaire/db53b0ac-265b-0837-3ad0-f8683e63a232

5 Ronald van Steden, 'Wordt Nederland steeds grimmiger?', *Skepter* 38 (2025), nr. 2, pp. 28-32.

6 In het CDA-verkiezingsprogramma 2025 staat dat de partij wil investeren in een gemeenschapsfonds 'voor het behoud van voorzieningen zoals buurthuizen en sportaccommodaties'; zie CDA, *Bouwen op vertrouwen. Onze keuzes voor een fatsoenlijk land*. Den Haag: CDA, 2025, p. 11. Dit plan is ook terechtgekomen in het coalitieakkoord; zie D66, VVD en CDA, *Aan de slag. Bouwen aan een beter Nederland. Coalitieakkoord 2026-2030*. Den Haag, 30 januari 2026, p. 10.